

ANADOLU VE RUMELİ COĞRAFYALARININ TÜRKLEŞME VE İSLAMLAŞMA SÜRECİNDE İNŞA EDİLEN MEDENİYETİN ÖZGÜNLÜĞÜ VE AHİLİĞİN ROLÜ

THE ORIGINALITY OF THE CIVILIZATION BUILT IN THE TURKIZATION AND ISLAMIZATION PROCESS OF ANATOLIAN AND RUMALIA GEOGRAPHY AND THE ROLE OF AKHIZM

Ekrem ERDEM*

* Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi,
İİBF, İktisat Bölümü
ekrem_erdem1@hotmail.com
ORCID:
[0000-0002-5876-8747](https://orcid.org/0000-0002-5876-8747)

Özet

Türklerin Orta Asya'daki eski topraklarından getirdikleri kültürel, sosyal ve iktisadi değerleri ile Acem, Arap ve Anadolu coğrafyasından elde ettikleri değerler ve pratiklerin İslam'la buluşması sonucu Anadolu Türk İslam medeniyeti meydana gelmiştir. Fütüvvet, bu medeniyetin çekirdeğinde var olan önemli unsurlardan biri olmuş ve bu topraklara özgü önemli işlevleri icra eden bir kurumsal yapıya dönüşmüştür. Anadolu fütüvvet ehli, ilk zamanlar Türklerin gaza/fetih ve iskân politikasının hayata geçirilmesinde Alplerle yakın temas halinde olmuş; böylece hem batıya doğru genişlemeyi sağlarken hem de farklı yönlerden gelen saldırı ve istilaları defetmek için savunma yapmışlar, gerektiğinde de yönetim kademelerinde katkıda bulunmuşlardır. Belki daha önemlisi, bu topraklarda kendilerine özgü bir ekonomik düzenin inşası ve sürdürülebilir olması için, Ahilik adı altında her yerde esnaf ve sanatkârlardan oluşan büyük bir kurumsal yapı oluşturmuşlardır. Bu çalışmanın amacı, fütüvvet anlayışının ve Ahilik teşkilatının Anadolu ve Rumeli coğrafyalarının Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde oynadığı bu dinamik rolü incelemek ve tahlil etmektir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslamlaşması, Fütüvvet ve Ahilik, Osmanlı İktisat Tarihi.

Abstract

The Anatolian Turkish-Islamic civilization has emerged as a result of cultural, social and economic values that the Turks brought from their former lands in Central Asia, as well as the values and practices they obtained from the Persian, Arab and Anatolian geography, with Islam. Futuwwa has been one of the important elements existing in the core of this civilization and has turned into an institutional structure that performs important functions specific to these lands. The Anatolian futuwwa people were in close contact with the Alps in the realization of the Turks' ghaza/conquest and settlement policy. Thus, while providing westward expansion, they also defended to repel attacks and invasions from different directions. More importantly, they have established a large institutional structure consisting of artisans and craftsmen everywhere under the name of Akhizm ('Ahilik') in order to build and sustain a unique economic order in these lands. The aim of this study is to examine and analyze this dynamic role played by the understanding of futuwwa and the Akhi organization in the process of Turkization and Islamization of Anatolian and Rumelian geography.

Key Words: Turkization and Islamization of Anatolian and Rumelia, Futuwwa and Akhizm, Economic History of Ottoman Empire.

Başvuru Tarihi/ Received:
30.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted:
20.12.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

To cite this article / Atıf için: Erdem, E. (2023). Anadolu ve Rumeli Coğrafyalarının Türkleşme ve İslamlaşma Sürecinde İnşa Edilen Medeniyetin Özgünlüğü ve Ahiliğin Rolü. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, 207-229.

1. Giriş

Fütüvvet, Arapça bir kelime olup, *feta* kelimesinden gelir. Feta, genç, yiğit, mert, delikanlı, cömert, fedakâr ve yardımsever gibi anlamlara gelir. Fütüvvet de lügat manası olarak; gençlik, yiğitlik, mertlik, delikanlılık, cömertlik, fedakârlık ve yardımseverlik gibi anlamları ifade eder. İstilahta ise, 'Allah'ın emirlerine ve Peygamber'in sünnetine uymak, Allah dostlarıyla sohbet etmek' (Sarıkaya, 2002: 1) olarak kayıtlarda yer almıştır. Esasında fütüvvet Arap, Fars ve Türk İslam toplumlarında yaygın olarak kullanılsa da kültürel köklerinin İslam öncesi Arap, İran ve hatta Hint-Avrupalı toplumlarda dahi var olduğu iddia edilmiştir (Taeschner, 1953: 8, 11; Taeschner, 1972: 205-209; Ülgener, 2006: 116-117; Baldick, 2002: 139-140; Erdem, 2021a: 28-29). Ancak, İslam toplumlarında görülen fütüvvet anlayışı, temel İslami değerlere ve genel olarak tasavvuf ahlakına uygun bir yaşam biçimi üzerinden organize olmuş kitlelere hitap eden bir teşkilat olarak varlığını sürdürmüştür.

İslam coğrafyasında zamanla kurumsal bir kimliğe bürünen bu kadim anlayış, Türklerin İslam'ı kabul edişi ve özellikle Anadolu'ya göç ve yerleşme sürecinde geniş kitlelerce kabul görmüş ve etkili bir rol icra etmiştir. Zira Türklerin Orta Asya'daki eski topraklarından getirdikleri kültürel, sosyal ve iktisadi değerleri ile Acem, Arap, Anadolu ve Rumeli coğrafyalarından elde ettikleri değerler ve pratiklerin İslam'la buluşması sonucu büyük bir medeniyetin oluşumu mümkün olmuştur. Fütüvvet, bu medeniyetin çekirdeğinde var olan önemli unsurlardan biri olmuş ve bu topraklara özgü dinamik işlevleri icra eden bir kurumsal yapıya dönüşmüştür.

Ahiler ilk zamanlar Müslüman Türklerin gaza/fetih ve iskân politikasının hayata geçirilmesinde Alplerle yakın temas halinde olmuşlar; böylece hem batıya doğru genişlemeyi sağlarken hem de farklı yönlerden gelen saldırı ve istilaları defetmek için var güçleriyle savunma yapmışlardır. Yeri geldiğinde de yönetim kademelerinde katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca, hem kırsalda hem de şehirlerde iskânın tamamlanmasının yanı sıra, dini ve milli hayatın uygulamaları konusunda öncülük etmişlerdir. Ancak, bunlardan daha önemlisi, bu topraklarda kendilerine özgü bir ekonomik düzenin inşası ve sürdürülebilir olması için Ahilik adı altında her yerde esnaf ve sanatkârlardan oluşan büyük bir kurumsal yapı oluşturmuşlardır.

Bu çalışmanın amacı, fütüvvet anlayışının ve Ahilik teşkilatının Anadolu ve Rumeli coğrafyasının Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde oynadığı rolü incelemek ve tahlil etmektir.

2. Fütüvvet Düşüncesinin Gelişimi ve Zamanla Kazandığı Farklı Anlamlar

Fütüvvet anlayışının ve teşkilatının geçmişine dair pek çok araştırma yapılsa da herkesin mutabık kaldığı bir anlam bütünlüğünden ve çerçeveden bahsetmek henüz mümkün gözükmemektedir. O bakımdan, konuyla ilgili literatürde birbirinden farklı fütüvvet türlerinden bahsedilmiştir. İlgili yazında bahsi geçen tanım ve sınıflamalar dikkate alınarak, fütüvvet düşüncesinin gelişimini aşağıdaki gibi değerlendirmek mümkündür (Ocak, 1996: 261; Çağatay, 1952; Erdem, 2021a: 29; Erdem, 2021b):

Fütüvvet en başından itibaren esas olarak gençlerden oluşan bir yapıyı ifade eder. Bu itibarla, fütüvvetin vazgeçilmez unsuru bazı müellifler tarafından *gençler* olarak nitelendirilmiş; ondan dolayı da fütüvvetin en yalın haline *gençlik fütüvveti* denilmiştir

(Cevdet, 2008: 29-35). Bundan ötürü bazıları bir tür *erkekler birliği* denebilecek bir yapıdan bahsetmiş (Taeschner, 1972: 210-211), en öncelikli vasfının şecaat, cesaret, yiğitlik ve kahramanlık olduğu dikkate alınarak, '*şecaat, cesaret, yiğitlik ve kahramanlık fütüvveti*' de denilmiştir. Nitekim İran geleneğinden gelen fütüvvet anlayışı ile Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde uç bölgelerde alpler (gaziyan) ve alperen (abdalan) Türkmen zümrelerinin anladıkları ve icra ettikleri fütüvvet esas olarak bu anlayış olmuştur. Onun için, İranlılar fütüvvet ehlini *civan, civanmert, kahraman, bahadır, pehlivan, cengâver, mert, sipahi* ve *süvari* gibi kelimelerle isimlendirmişlerdir. Türkler ise, *genç, delikanlı, yiğit, babayiğit, alp, levend, yavuz, kabadayı, efe, dadaş, atıcı ve akıncı* gibi kelimelerle isimlendirmişlerdir. Bu manadaki fütüvvet bazı eserlerde *kılıç fütüvveti* anlamına gelen *el-fütüvvetü's-seyfiyye* denilmiştir. Bu itibarla, bazı yazarlar Yeniçeri Ocağını fütüvvetin seyfiyye kolu olarak değerlendirmiştir. Burada şu hususun mutlaka altını çizmekte fayda var: Cesaret, yiğitlik ve kahramanlık duyguları sadece Cenabı Hakk'ın rızası doğrultusunda meşru sınırlar içinde kullanıldığında fütüvvetle alakası vardır.

Öte yandan, tarih boyunca fütüvvetin karakterini oluşturan vazgeçilmez unsurlardan birinin *kerem sahibi olmak, âlicenaplık, infakta bulunmak, cömertlik, başkalarını kendi nefesine tercih etmek (diğerkamlık ya da îsar sahibi olmak)* olduğu gerçeğinden hareketle, fütüvvet *îsar fütüvveti* ya da daha yaygın olarak *tasavvufi fütüvvet* ya da *sûfi fütüvveti* denilmiştir. Özellikle, Horasan ve Irak bölgesinde yetişen mutasavvıfların fütüvveti tasavvufun tamamlayıcı bir parçası olarak ele almaları (Kuşeyri, 2017: 112-113; 305-311) bu anlayışın güçlenmesinde etkili olmuş ve fütüvvetin asırlar boyu İslam coğrafyasının her yerinde geniş toplum kesimlerinde kabul görmesini sağlamıştır. Gerçekten de fütüvvetnamelerde tavsiye edilen fütüvvet ilkelerine bakıldığında, tasavvufun ilkeleri ile büyük ölçüde benzerliklerin olduğu anlaşılmaktadır ve bunların pek çoğu zamanımıza kadar gelmiştir (Taeschner, 1972: 204; Çağatay, 1997: 18; Gölpınarlı, 1949-1950/2011: 61; Şeker, 2011: 19-20, 100-1007; Sarıkaya, 2002: 62; Erdem, 2021c). Bu itibarla, bazı Batılı müellifler fütüvvet esasına dayalı bu teşkilatı '*fütüvvet tarikatı*' ya da '*fütüvvetiye tarikatı*' olarak nitelendirmişlerdir (Köprülü, 2018b: 143). 9. Yüzyılda, bilhassa son Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillah (1180-1225) zamanında ise adeta bir devlet teşkilatı ya da *devlet destekli fütüvvet* haline gelmiştir (Taeschner, 1972: 221).

Fütüvvet hareketinin kazanmış olduğu son aşama ise, sûfi vasıflarını koruyarak, ağırlıklı olarak esnaf temelli bir teşekkül halini alan Anadolu fütüvvet anlayışı; yani *Ahiliktir*. Esas itibariyle esnaf ve zanaatkar-sanatkâr temelli bir *esnaf fütüvveti* olan *Anadolu fütüvveti* 13. yüzyıldan itibaren Ahi Evran'ın öncülüğünde Anadolu'nun her yerinde ağırlıklı olarak bir meslek sahibi genç, ahlaklı, yiğit, diğerkam ve cömert kişilerden oluşan esnaf teşekküllerine dönüşmüştür.

3. Moğol İstilasını Öncesinde Anadolu'nun Sosyal ve İktisadi Yapısı ile Kamu Düzenine Dair Bazı Sorunlar ve Fütüvvet Düşüncesinin Olumlu Katkısı

Moğol istilasını öncesinde Anadolu'nun sosyal ve iktisadi yapısı ile kamu düzenine dair bazı tespitlerde bulunmakta ve fütüvvet düşüncesinin ve ahilik hareketinin söz konusu meseleler karşısında sağladığı olumlu katkıları özetlemekte fayda vardır: Bunlardan ilki, Anadolu'da zaten yerleşik bir sosyal ve iktisadi düzen vardı ve Türklerin esas itibariyle

bu düzene intibak etmesi ve ardından kendi birikimlerini de dikkate alarak daha zengin bir medeniyetin inşası için ciddi gayret sarf etmeleri gerekiyordu.

İkincisi, hem yerleşik toplum içinde ve devlet düzeninde hem de yeni gelen Türk boyları arasında taht kavgaları başta olmak üzere bazı ihtilaflar ve çatışmalar söz konusu idi. Bu durum Müslüman Türklerin Anadolu topraklarında varlıklarını ve hükümlerlerini sürdürdüklerini tehdit eden en önemli husus idi. Dolayısıyla, farklı boylar, beylikler ve Selçuklu yöneticileri arasındaki taht kavgaları, birlikteliği sağlamak üzere tasavvufi ve fütüvvet yapıları üzerindeki sorumluluğu artırıyordu.

Üçüncüsü, yeni gelen topluluklarla yerleşikler arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkan iktisadi, siyasi ve kültürel uyum ve rant kavgaları vardı. Müslüman Türklerin varlıklarını ve hâkimiyetlerini tahkim etmek için güçlü ve rekabetçi bir ekonomik yapı tesis etmeleri kaçınılmazdı. Bu iktisadi zaruret, sûfi ve fütüvvet zümrelerini iktisadi etkinliği ve hasılayı (üretimi, ticareti ve geliri) artırmak için işgücünün verimliliğini artırmaya yönelik uzmanlık esaslı bir meslek bilincine ve eğitime sevk etmiştir. Anadolu fütüvvetçiliğinin esasında her ahinin mutlaka bir meslek sahibi olması ve belli standartlarda üretim ve ticaret yapması, özellikle imalata dayalı bir sanayi üretimine odaklanması, bu sebeple yer almıştır.

Dördüncüsü, her şeye rağmen Anadolu Selçuklularının ilk zamanlarında (özellikle I. Alaaddin Keykubat devrinde) hemen her alanda Müslüman Türkler kendilerini ispat etmiş; yerleştikleri her yerde kendilerine özgü bir iktisadi, siyasi ve kültürel medeniyet ortaya koyabilmeyi başarmışlardır. Binaenaleyh, Selçuklu ekonomisi esas itibarıyla dışa açık serbest piyasa şartlarında rekabetçi bir yapıya sahipti. Akdeniz üzerinden açık denizlere açılan uzun mesafe ticaret yolları ve kervansaraylar Anadolu'nun her yanına uzanıyordu. Bu itibarla, Antalya, Isparta, Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas ve Erzurum gibi şehirler bu yollar üzerinde kurulmuş ve büyümüştür. Sadece Kayseri-Sivas arasında 24 kervansarayın olduğu rivayet edilir. Yine mesela, Kayseri'de *Yabanlu Pazarı* diye bilinen büyük bir uluslararası pazar yeri (panayır ya da fuar da denebilir) kurulmuştur. Bu tür pazar yerlerinde yurt içi ve yurt dışından gelen tüccarlar mallarını rahatlıkla satabilmekteydiler. Yurt içi malların rekabet gücünü artırabilmek için de devlet maliyet avantajlarına göre şehirlerin ekonomisini ürün bazında destekliyordu. Örneğin, devlet Kayseri'de kök boya ve sahtiyan üretiminde bölgede yer alan üreticilere monopson ayrıcalığı tanıyarak, kaliteli girdiyi zamanında ve ucuza temin etmelerini sağlıyordu.

Beşincisi, bu başarının ardından, devlet içindeki taht ve rant kavgaları, Altın Ordu, Mısır ve İran Moğolları (İlhânîler) devletlerinin burada nüfuz tesisine çalışmaları gibi olaylar devleti zaafa düşürmüştür. Fakat batı Anadolu'ya ve Rumeli bölgelerine doğru zorunlu göçün aynı zamanda büyük bir mücadele kapasitesinin ve azminin doğmasına fırsat sunduğu da bir gerçektir. Dolayısıyla, böyle bir zorunlu nüfus hareketi olmamış olsaydı, merkezi otoritenin, Türkmen boylarının, sûfi ve fütüvvet örgütlenmeleri gibi farklı unsurların birlikte büyük bir cihan devleti ve medeniyeti ihdas etmeleri büyük ihtimalle mümkün olamayacaktı.

Altıncı husus, bütün bu olumsuzluklara rağmen, Anadolu'da fütüvvet (ahilik) örgütlenmelerinin ve Türk-İslam medeniyetinin tesisi çalışmaları büyük ölçüde devam etmiştir. Neşet Çağatay bunun en önemli sebebinin şöyle izah eder: "*Hükümdarın, saray mensuplarının, devlet ricalinin ve zenginlerin, ulema hakkında gösterdikleri yüksek himaye*

ve hürmet sebebiyle, Türk ve İslam âleminin her tarafından gelen, âlimler, mutasavvıflar, dervişler, şairler, memleketin en ücra köşelerine kadar giderek, medreselerde, zaviyelerde, hürmet telkin ettikleri, talebeleri, müritleri ve halk nezdinde büyük şöhret ve nüfuz sahibi olmuşlar, birçok tarikat kurmuşlardı. Bu ulemaya ve tarikat müessesilerine hürmet besleyen veya tarikatlara salık olan maddî vaziyeti müsait kimseler, ulemanın, şeyhlerin ve dervişlerin manevî nüfuzlarından istifade etmek düşüncesi ile her tarafta müessesât-ı diniye ve hayriye inşa ettiriyorlar ve buralara zengin vakıflar tesis ediyorlardı” (Çağatay, 1952: 79). Kısacası, farklı kademelerde devleti yönetenlerin ve varlıklı insanların her nevi ilim adamına ve diğer entellektüel kapasitesi olan kişilere yakın ilgi göstermesi ve onların bu topraklara gelip, ilmi, tasavvufi ve sanatsal faaliyetlerini yürütebilmeleri için bireysel ve kurumsal manada gerekli desteği vermeleri, devletin bekası ve medeniyetin kalıcılığı sağlanmıştır.

4. Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşme ve İslamlaşma Süreci ile Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Sürecinde İnşa Edilen Medeniyetin Özgünlüğü

1071'de Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasından 1225'lere dek yaşanan göç dalgası, Türk savaşçılarının burada kendi alplik ve yiğitlik vasıf ve heyecanları için bir uygulama alanı; Türk göçebelere için ise, daha iyi bir iklim gelme, otlak, yaylak ve kışlak aramaları bakımından büyük bir fırsat olarak görülmüştür. Daha sonra Cengiz Han'ın (ö. 1227) Uygur Türklerini ve Çin'i istilaya başlamasıyla Anadolu'ya göç dalgası yeniden başlamıştır. Ancak, bu defa Anadolu'ya gelenler arasında çok sayıda esnaf, sanatkâr ve tüccar vardı (Çağatay, 1983: 261; Erdem, 2009: 4). Dahası göç edenlerin arasında fiziki ve beşerî sermaye birikimi yüksek müteşebbis kafile reisleri, soy ve mevki sahibi mühim zevat, entellektüel seviyesi yüksek tasavvuf adamları, âlimler ve elinin emeği ile toprağı işleme konusunda mahir dervişler ve nice yetişmiş mümessil şahsiyetler de vardı. Ö. Lütfi Barkan'ın benzetişiyile, Osmanlı Anadolu'su muhacir Türkler için adeta '*diğer bir Amerika*' idi. Zira "*her türlü yeniliklere sahne yeni bir hayatın hazırlandığı yeni bir âlem haline girmiş bulunuyordu*" (Barkan, 2013: 53-55).

Bu itibarla, nasıl ki Amerika'nın keşfinden sonra yeni kıtaya Avrupa'nın fiziki ve beşerî sermaye birikimi yüksek kesimi gitti ve orada geldikleri ülkelerdeki kötü tecrübelerini daha iyileri ile ikame etme fırsatı buldular ve farklı etnik ve dinsel-mezhepsel topluluklardan yepyeni bir toplum, devlet, sistem ve medeniyet kurdularsa, Türkler de Anadolu'da benzer bir uygulamayı daha insani mekanizmalarla hayata geçirdiler. Başka bir deyişle, Amerika'yı Avrupalıların kurduğu daha ileri bir devlet ve toplum projesi olarak düşünürsek, Türkler için de Anadolu'yu aynı şekilde değerlendirmek mümkündür. Nitekim William H. McNeill Osmanlı Devleti'ni Müslümanların kurduğu en ileri medeniyet projesi olarak ifade eder. Çünkü, ona göre "*başka hiçbir İslam devleti böylesine değişik ve böylesine etkili bir iç örgütleniş biçimi ortaya koyamadı. Hiçbiri dünya tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun oynayacağı role uzaktan yakından benzer bir rol oynayamadı*" (McNeill, 2008: 343).

Esasında, fütüvvet ruhu hem ilk göç dalgasıyla gelenlerin alplik ve yiğitlik anlayışı ve heyecanı ile hem de daha sonra gelen meslek sahibi iş ve sanat erbabının hayat tarzı ile uyumlu idi ve o doğrultuda Ahilik adı altında yeni bir medeniyetin muştusu olmuştur. Nitekim 1071'den itibaren Anadolu'da büyük bir güç haline gelen Türkler, Bizanslı esnaf ve sanatkârların ticari alandaki rekabetlerine karşı koyabilmek için, bu durumu bir denge unsuru olarak değerlendirmişlerdir.

Bu değerlendirmeden anlaşılacağı üzere, Anadolu'da Ahilik hareketinin oluşumunda Orta Asya'dan gerçekleşen tüm göç dalgalarıyla gelen herkesin farklı misyonlarla katkısı olmuştur. Elbette bu insanlar sadece geldikleri bölgelerdeki bilgi birikimini kullanmadılar, buna ilave olarak Fars, Arap ve Anadolu'da mukim Bizans ve diğer halkların mükteşebatından da istifade ettiler. Dolayısıyla, nasıl ki Selçuklu ve Osmanlı medeniyetleri tüm bu farklı birikimin bir muhassalası ise, bu medeniyetlerin önemli bir sütunu olarak değerlendirilen ahilik müessesesi de tüm bu birikimden az ya da çok yararlanmıştı.

Ancak, daha önce bir çalışmamızda ifade edildiği gibi (Erdem, 2019: 223-224), Batılı bazı yazarlar Osmanlı Devleti'ni kuran Türklerin bu kadar büyük bir İmparatorluk kurup altı asır ayakta kalacak şekilde kendi birikimlerinin ürünü olarak kurumsallaştırabilmelerini pek mümkün görmedikleri için, farklı mülahazalarda bulunmuşlardır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesi tarihçiler arasında ciddi tartışmalara ve ayrışmalara yol açmıştır. Bunlar içerisinde belki de en fazla tartışılan Amerikalı gazeteci ve yazar H. Adams Gibbons'un (ö. 1934) 1926'da basılan "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*" isimli ünlü kitabında ileri sürdüğü iddialar olmuştur. Özellikle devlete ismi verilen Osman Bey ile başında bulunduğu kabilesi hakkında yer yer istiskal edici ifadeleri Fuat Köprülü gibi bazı Türk tarihçilerinin tepkisine yol açmıştır. Gibbons'ın dikkat çeken iddiaları bizzat kendi eserinden ve Köprülü'nün (2018b ve 2018c) katkılarından hareketle yedi noktada özetlenebilir:

- *Ertuğrul Gazi, Moğol istilası nedeniyle Alaaddin Keykubat döneminde ailesi ve aşiretiyle birlikte Anadolu'ya gelmiş, oğlu Osman ise Söğüt bölgesine yerleşmiş küçük bir kabile reisidir ('village chieftain').*
- *Osman ve aşireti okuma yazma bilmeyen, eğitimsiz çobanlıkla geçinen cahil insanlardı. Yani, normal şartlarda bu kadar büyük zaferler kazanacak, büyük organizasyon yapacak ve koca bir dünya devleri kuracak ve yönetecek birikimleri ve kapasiteleri yoktu.*
- *Osman ve aşireti Söğüt'e yerleştiklerinde öylesine (nominally) Müslüman, hatta putperest idiler. Fakat akrabalık bağları olan Müslüman Selçuklu muhitine geldikleri için, doğal olarak sonradan ihtida ettiler ve Rumları da zorla İslam'a soktular. Kaldı ki, derin dini duygulara da sahip değillerdi. Ama sonrasında yeni inançları onlara bir varoluş nedeni sağladı¹.*
- *Bizans ile savaşacak güçleri yoktu; yeni ihtida eden yerli halkın da katılımıyla önemli bir askeri güce ulaştılar. Aksi takdirde, bu kadar kısa zamanda büyük bir silahlı güce kavuşmaları mümkün değildi.*
- *Halihazırda yerleşik halkla birlikte yeni karışık bir ırk ortaya çıktı. Yani, Osmanlıyı kuran insanlar bilindiği gibi Oğuzların Kayı boyundan oluşan saf bir Türk ırkı değil, sonradan ihtida etmiş Rum ve diğer unsurlardan meydana gelen kozmopolit bir*

¹ Gibbons bu iddiasını Osman'ın gördüğü iki rüya metaforuyla desteklemeye çalışır. Bunlardan ilki, Osman'ın bir misafir olduğu Şeyh Edebalı'nın evinde gördüğü mushafın ne olduğunu sorar ve Kur'an-ı Kerim olduğunu öğrenince merak edip sabaha kadar ayakta okur ve sabaha karşı uykuya dalınca da rüyasında meleğin bu davranışından dolayı kendisinin ve neslinin Tanrı tarafından kutsandığı müjdesiyle uyanır. Diğer rüya metaforu ise, önümüzdeki sayfalarda anlatılacak olan Osman'ın Edebalı'nın kızıyla evlenmesine vesile olan Edebalı'nın göğsünden çıkan bir ayın kendi göğsüne girmesi ve göbeğinden bir ağacın çıkması, ardından Edebalı'nın rüyayı Osman'ın sülalesinin dünyaya hâkim olacağı şeklinde tabir etmesi ve kızını kendisine vereceğini söylemesiyle ilgilidir (Gibbons, 1926: 23-24). Birinci rüyadan müellifin çıkardığı sonuç, Osman'ın o esnada Müslüman olmadığı, zira Kur'an'ı bilmediği ve hiç görmediğidir. Bu durumda İslam'a duhülü de bu olayla ilişkilendirilir.

topluluktur. Zira kısa sürede nüfuslarındaki artışın sebebi de ağırlıklı olarak Rumlardan mürekkep bu yerli halkın entegrasyonu ile açıklanabilir².

- İmparatorluğun Balkanlarda hızla yayılması ve kökleşmesi ise, Bizans'ın, Balkan devletlerinin ve Batı dünyasının o dönemdeki zayıf hali ile Osmanlıların daha sonra Hristiyan çocukların ihtidasına yönelik politikasının sonucudur.
- Osmanlılar ortadan kaldırdıkları Bizans İmparatorluğu'nun kurumlarını İstanbul'un fethinden önce başlayarak aynen tevarüs etmişler ve kendilerine göre güncelleştirmişlerdir. Örneğin, Osmanlı saray merasimleri ve kadınların başörtüsü takması gibi uygulamaların yanı sıra, Arap tesiri başlayıncaya kadar Fatih Kanunnameleri dahil hukuk sahasında Bizans örf ve kanunları hüküm sürmüştür.

Gibbons'un yukarıdaki tezlerine umumiyetle iştirak eden Fransız şarkiyatçı Clement I. Huart (ö. 1926) da Hristiyan Rum olarak tarif ettiği Orhan'ın milletinin mevcut yerli halkla kaynaşmasından yeni bir ırkın ortaya çıktığını ve dahası Osmanlı Devleti kurulurken de Türklerden çok daha kabiliyetli Rum idarecilerin tercih edildiğini iddia eder. Elbette yukarıdaki görüşlere katılmayan Alman Türkolog W. Friedrich Giese (ö. 1944) gibi Batılı bilim insanları da vardır (Demir, 2000: 207-2012).

Fakat, Gibbons gibi düşünen bazı Batılı yazarların iddialarına göre, "Bizanslı Rumlara sadece isim ve din değiştirerek tarih sahnesine yeni bir ırk ve millet halinde ve üzerlerine yeni vazifeler almış olarak çıktılar. Ve İslamî bir renk ve cila altında eski Bizans'ı ihya ve devam ettirdiler". Yoksa bunlar çadırlarda göçebe hayatı yaşayan bir avuç Türkün yapacağı işler değildi. "... Bizans İmparatorluğu endi haşmetli kudretini hatırladı ve kendi kendini kurdu". Ondan dolayı devleti Rum vezir ve yöneticiler idare etti, bir avuç Türkün devlete kattığı az miktardaki ham malzeme ise zaten ihmal edilebilir düzeydedir (Barkan, 1943: 343-344).

Nitekim bir başka Batılı müellif, Fransız tarihçi ve Bizantolog Charles Diehl (ö. 1944) daha kibirli ve cüretkâr bir ifade ile, "Türkler ne idare adamları ne de hukukçudur; siyaset ilmine alaka duymayan sert askerdirler. Bundan dolayı, İstanbul'u alarak, Bizans'ı mahvettikten sonra, yeni devlet müesseselerinin ve idari teşkilatlarının büyük kısmını Bizans örneklerini taklit ile kurdular" demiştir. İngiliz tarihçi George Finlay (ö. 1875) ise, Osmanlı padişahlarının her cuma namazını farklı bir camide kılmasını bile Bizans İmparatorlarının her hafta sonu sivil kıyafetle farklı bir kiliseye giderek halkın sorunlarını bizzat dinlemelerinden mülahem addetmişlerdir. Hatta Bizans'ın siyasi ve askeri kurumlarının olduğu gibi kabul edildiğini savunanlar bile olmuştur (Köprülü, 2018c: 14-15).

Oysa Köprülü'ye göre, bu iddiaların tarihi gerçeklerle bir ilgisi yoktur. Bir defa, *Fatih Kanunnameleri*'ndeki bütün maddeler o dönemde ihdas edilmiş ve yazılmış kanun maddeleri anlamına gelmiyor; diğer padişah dönemlerindeki gibi farklı zamanlarda yazılan, ihtiyaç hâsıl olunca değiştirilen ilgili memurların işlerini kolaylaştırmak için toplanıp bir düzene konulan kanunların toplulaştırılmış halidir. O bakımdan, söz konusu kanunların her birinin ilk olarak ne zaman hayata geçirildiği tam olarak bilinmemektedir. Dolayısıyla, bu kanunların tamamının Fatih döneminde hazırlandığı anlamı çıkarılamaz. Aslında, daha genel bir şey söylemek gerekirse, Fatih döneminde

² Osmanlı hanedanının ve onların mensubu olduğu aşiretin Kayılarla ilgisi üzerine Köprülü'nün savunduğu Kayı tezi ile ona muhalif duran farklı görüşleri birlikte ele alan kapsamlı bir tarih okuması için bakınız: Emecen, 2021.

devletin ve sarayın işleyiş şeklinde, sosyal hayatın genelinde olduğu gibi esaslı bir değişiklik yerine, önceki dönemlerin bir devamı olarak gelişme göstermiştir (Köprülü, 2018c: 169).

Öte yandan, bahsi geçen iki imparatorluk esasları bakımından birbirinden tamamıyla farklılık arz eder. Zira birinde temsil kabiliyetine sahip iki hususiyet Hristiyanlığın Ortodoks mezhebi ve Rum dili iken, diğesinde esas olarak İslam'ın Sünni anlayışı ve Türk dilidir.³ Dolayısıyla, Köprülü'ye göre, Osmanlı Devleti bu iddiaların aksine, hukuki kurumlarının esasını ortaçağ Türk-İslam saltanatlarından almış, "*Anadolu Selçuklularının idari ananelerine varis olmuş, kısmen İlhanlılar ve Memluklerin tesiri altında kalmış bir Türk-İslam saltanatıdır*" ve "*mükemmel teşkilata malik, sağlam esaslara dayanan hakiki bir imparatorluktu*" (Köprülü, 2018c: 171-173, 175). Tarihsel olarak da Osmanlılar 14. yüzyılda Bizanslılarla karşı karşıya geldiklerinde ve bir sonraki asırda İstanbul'u ellerinden aldıklarında Bizans artık eski Bizans değildi. Eski Doğu Roma ortada yoktu; sınırları daralmış, teşkilatları bozulmuş, "*eski İmparatorluk hatıralarını bir gölge halinde bile aksettiremeyen zayıf ve feodal bir orta çağ devletiydi*" (Köprülü, 2018c: 174). Zira ne parası eski değerinde idi ne de merkezi gücü yerinde idi. Nitekim 'mukadder' hale gelen fetihten önce İstanbul'un etrafı Osmanlılar tarafından iyice sarılmıştı.

Köprülü, Bizans kurumlarının Osmanlı kurumları üzerine etkisi konusunda genel olarak Batılı yazarların aksine bir görüş serdetse de aslında maddi ve manevi hayatın bütün yansımalarında bu etkinin olduğunu; fakat söz konusu etkinin edebiyat ve özel hukuk dışında daha ziyade halkın yaşam tarzında, sanatta, mimaride, felsefede, saray hayatında ve bazı hukuki ve iktisadi kurumlarda zamana ve mekâna bağlı olarak az ya da çok görülebileceğini söyler. Köprülü'ye göre, Bizans kurumlarının tesiri olmuşsa da tesir Batılı yazarların iddia ettikleri gibi Osmanlı'nın ilk iki asrında değil, daha ziyade 11. ve 12. yüzyıllarda olmuştur (Köprülü, 2018c: 192-194). Çünkü, bu asırlarda Türklerin İslamlaşma süreci ve bunun devlet kurumlarına aktarılması henüz tekâmül etmediği için, dışarıdan bir örneğin kabul görme potansiyeli daha büyük idi.

Oysa asırlar sonrasında, hele koca bir Selçuklu deneyimi geride kaldıktan sonra, bu etki daha zayıf olacaktır. Zira şer'i esaslara dayalı bir hukuk ve iktisat düzeni yerleşmeye başlamış, diğer etnik topluluklarla ümmet şuuru etrafında kaynaşma sağlanmış iken, doğrudan güçlü bir etkinin olması gerçekten zor gözükmektedir. Bir de unutmamak gerekir ki, tekâmül etmiş bir İslam medeniyeti her alanda özgün kuralları olan farklı bir hayat tarzı ve ona göre oluşan sivil ve kamusal müesseselere sahiptir. Bu itibarla, İslam medeniyetinin kendi dinamikleri ile sağlam naslar üzerine inşa edilmiş kurumsal kimliği kendi başına zaten meydan okuyucu bir kimliğe sahiptir; kendi itikadına ve fikhına

³ Esas olarak böyle olsa da zaman içinde elbette farklı etnik yapıdan kişi ve toplumların bu potada eridikleri ve bu kimlikle bütünleştikleri de malumdur. Bu haliyle, en azından Osmanlı coğrafyasında *Türk* kimliği *Müslüman* kimliğini temsil ediyor ve birbirinin yerine rahatlıkla ikame ediliyordu. Nitekim Rumeli'de yaşayan kökeni farklı (Arnavut ve Boşnak gibi) milletlerin kendilerini Türk olarak nitelendirmeleri bunun yaygın bir örneğidir. Yine, yakın tarihte Türkiye Cumhuriyeti'nin İstiklal Marşı'nı yazan Mehmet Akif'in bir Arnavut olduğu, ama duygularını tam bir Türk olarak kaleme aldığı bilinmektedir. Nitekim aşağıdaki ifadelerde bu düşünce net olarak anlatılmış ve *ırk* ile *İslam* etle tırnak halinde terennüm edilmiştir:

*Çatma, kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül... ne bu şiddet bu celâl?*

*Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl!*

tamamen aykırılık arz eden bir medeniyetin kurumlarını (hele olduğu gibi) alması bizce de pek mümkün gözükmemektedir.

Hülâsâ, Türklerin Osmanlı medeniyetini kendi geçmişlerinden, koca bir Selçuklu deneyiminden ve İslamiyet'in köklerinden ve kurumsal kültüründen; kısacası kendi becerilerinden ve cesaretlerinden değil de Orta Asya'daki toplumlarla ilişkileri kesildiği için, (İslamlaşan) yerli Rumların katkısı ile kurabildikleri tezi, Köprülü ve Barkan gibi ünlü tarihçilerin de şiddetle reddettikleri üzere doğru değildir. Kaldı ki, yerli Rumların toplu halde İslam'a duhûlü 16. asırdan itibaren başlamıştır (Barkan, 2013: 47). Halbuki, özellikle Kanuni dönemine kadar doğuda, batıda ve Arap coğrafyasında büyük fetihler olmuş ve şehirlerde dönemine göre gayet ileri kurumlar inşa edilmiştir. Nitekim Yunanlı yazar Nakracas bu gerçeği "*Arapların Anadolu'da üç yüz yılda yapamadıklarını Türkler on yılda başardılar*" (Subaşı 2011: 47) şeklinde itiraf etmiştir.

Bu konuda Köprülü'nün fikirlerini de dikkate alan bir diğer Osmanlı tarihçisi Ömer Lütfi Barkan'ın tespitleri oldukça net ve meydan okuyucu mahiyettedir: "*Bu devirde putperest Moğollara karşı İslamlaşmakta devam eden Anadolu'da tahrikatta (kışkırtma) bulunan Altın Ordu Devleti ile Suriye ve Mısır Memlukleri, velhasıl İslam ve Türk âleminin her tarafı Anadolu ile sıkı bir münasebet halinde bulunmakta idi. Hudutların yalnız göçebe değil, Türk-İslam dünyasının her tarafından gelmiş şehirli unsurları ve o meyanda ulema, şeyh ve zanaat sahibi her türlü muhacir kabilelerini cezbetmiş olması, bu noktayı nazarı teyit etmekte idi. Demek oluyor ki, Osmanlı İmparatorluğu teessüs etmeğe başladığı zaman, bu kadar geniş hudutlar içinde kaynaşmakta olan bir âlemin dört bucağında tekevvün eden dini ve sosyal cereyanları, bilgi ve tecrübeye sahip insanları ve manevi kuvvetleri kendi arkasında buldu*" (Barkan 2013: 50).

O bakımdan, en azından kuruluş dönemlerinde Osmanlılaştırılmış Bizanslılar, devşirmeler ve İslam'ı kabul etmiş esirlere lüzum kalmadan ihtiyaç duyulan kan ve kol kuvveti ile akıl ve siyaset adamının İslam coğrafyasının kendi iç dinamiklerinden temin edilebildiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki, Osmanlıların idare teşkilatı esas olarak Selçuklu ve İlhanilerinkine göre tesis edilmiş, devlet işlerinde ise, başlangıçta daha ziyade Selçuklu Devletinin farklı kademelerde görev yapmış bürokratlarından yararlanılmıştır. Batılı yazarların üst düzey siyaset ve devlet yönetiminde kozmopolitleşme iddiası, bilhassa İstanbul'un fethinden sonra İmparatorluk sürecine girilmesiyle birlikte Barkan'ın ifadesiyle "*atsızlar ve soysuzlardan mürekkep bir kapı kulu*" zümresi oluşturulmuştur⁴ (Barkan, 2013: 50).

Kaldı ki, bu topraklarda böyle asırlara sâri büyük bir medeniyet ve onun en üst kurumsal yapısı olan Osmanlı Devleti'ni kurarken kendi birikiminin yanı sıra doğru bulduğu bazı hususları diğer medeniyetlerden almasının, diğer devletlerin ve toplumların yetişmiş insan kaynağından yararlanmasının, hele de başka milletlerin kabiliyetli çocuklarını yetiştirip devlet ve milletin istikbali için hazırlamasının neresi yanlışır? Bugün dahi bunu yapabilmek büyük bir devlet vizyonu ve projesidir; yapılmış olması büyük bir

⁴ Esasında bu tartışma günümüzde ulus devlet yönetimleri için bile yapılmaktadır. Tartışmanın çerçevesi tamamen aynı olmamakla birlikte, tek parti iktidarlar süreleri uzadığında, kritik görevlerin bir kısmına getirilen bürokratların azımsanmayacak bir kısmı kendi siyasetlerine inanan, kendi kişisel ya da grup çıkarlarına hizmet eden kişilerden oluşmaktadır. Elbette bu durumun devlet yönetiminde bir uyum ve etkinlik sorunu oluşturduğu, kriz dönemlerinde ise bir güven meselesi haline geldiği görülmektedir.

başarıdır⁵. Kaldı ki, inşa edilen medeniyetler sadece kurucu milletlerin değil insanlığın ortak malı olur. Nitekim Osmanlı medeniyeti sadece bulunduğu coğrafyada değil, dünyanın pek çok yerinde insanlığa büyük katkı yapmıştır. Ahilik gibi alt kurumsal teşekkülleri de böyle mütalaa etmekte fayda vardır. Nitekim Neşet Çağatay gibi Arap ve Fars kültürlerinden esinlenen fütüvvet geleneğinin etkisini bir yana bırakarak, Türklere özgü bir kurum olarak görmek (Çağatay, 1997) de konuyla ilgili araştırma yapan M.F. Köprülü, A. Gölpınarlı, S.F. Ülgener, M. Cevdet ve A.Y. Ocak gibi öncü müelliflerce isabetli bulunmamıştır (Ocak, 1996: 181-184).

5. Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşme ve İslamlaşma Süreci ile Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Ahilerin Katkısı

En azından İstanbul'un fethine kadar Anadolu ve Rumeli coğrafyalarının Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde bu topraklarda bir araya gelen birbirinden farklı ve zengin bir entellektüel sermaye vardı. Bunlar İran, Mısır ve Kırım medreselerinden yetişmiş âlimlerden, Selçukluların ve İlhânîlerin bürokrasi tecrübesini taşıyan devlet adamlarından, iş insanlarından (müteşebbislerden), seçkin ailelerden ve statü sahibi insanlardan, farklı tarikatların şeyhlerinden ve dervişlerinden oluşuyordu⁶. Örneğin, Aşık Paşazade'nin (ö. 1484?) bahsettiği *Gaziyan-i Rum'u* (Anadolu alperenleri), *Abdalan-ı Rum'u* (Anadolu dervişleri), *Ahiyan-ı Rum'u* (Anadolu ahileri) ve *Bacıyan-ı Rum'u* (Anadolu kadınları) devletin kuruluş ve gelişmesinde öne çıkmış sivil kurumsal yapılardan sadece bazılarıdır (Aşık Paşazade, 2003: 571; Erdem, 2019: 224). Ömer L. Barkan'ın '*kolonizatör Türk dervişleri*' (Barkan, 2013) dediği ağırlıklı olarak sufi meşrepli *Abdalan* ve onlarla iç içe yaşayan *Gaziyan* ve *Ahiyan*'dan oluşan bu 'öncü gönül erleri'ni (Erdem, 2019: 218) Osmanlı devletinin yeni fethedilen Balkan topraklarına oraların Türkleşmesi ve İslamlaşması amacıyla gönderdiği bilinen bir gerçektir. Bugün hala varlığını müşahede ettiğimiz çoğunlukla Bektaşî geleneğine ait Balkan tekkeleri bu gerçeği teyit eder vaziyettedir.

Zaten Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında Anadolu'nun ve Rumeli'nin her bölgesinde ama özellikle de uç beyliklerde vazife icra etmek üzere Aşık Paşazade'nin bahsettiği bu dört önemli grup/müessese olan kanaatimizce mutlak manada müstakil faaliyet gösteren örgütler olarak düşünmek gerçekçi olmayabilir. Örneğin, Gaziyan grubu milli ve manevi değerler için cihat duygusuyla canlarını ortaya koyarak savaşan Alplerden oluşuyordu ve bunlar Müslüman Türk halkı tarafından bazen *alp-gazi* olarak anılıyordu. Bu insanlar zamanla tasavvufi çevrelerle iç içe geçtikçe alplıkla dervişlik (erenlik) aynı dava için bir vücutta mecz olunca *alp-eren* denmeye başlanmıştır. Hatta Ahilerin de öncelikle gençlik, yiğitlik, kahramanlık ve civanmertlik gibi duygulara sahip kişilerden (*fetâ-feteyân*) oluştuğu ve gerek duyulduğunda yurt savunmasına katıldıkları bilindiğine göre, bunların da Gaziyan grubu ile akraba faaliyetler etrafında hareket ettiği söylenebilir.

⁵ Nitekim dünyanın en zengin ve gelişmiş ülkelerinin pek çoğunda nitelikli yabancı nüfus çekme ve bunları ülkenin kalkınmasında kullanma politikası benimsenmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında pek çok büyük Avrupa ülkesi bu politikayı yoğun bir şekilde kullanmış, bugün de azalan nüfuslarına karşı benzer bir politikayı her zaman masada hazır bulundurmaktadırlar.

⁶ Bunlar arasından mesela, Evhadüddin Kirmani (ö. 1237), Muhyiddin Arabi (ö. 1240), Necmüddin Dâye (ö. 1256), Ahi Evran (ö. 1262), Sadruddin Konevî (ö. 1275), Mevlâna Celalüddin Rumi (ö. 1273), Fahrüddin Irakî (ö. 1283) ve Müeyyedüddin Cendî (ö. 1301) örnek olarak verilebilir (Gündüz, 1984: 5-6).

Bu dervişler-gaziler, emirleri altına giren kimselere öncelikle sadece cihat ve *i'la-yı kelimetullah* düşüncesini aşıyor, ardından da bunun nasıl hayata geçirileceğini veriyorlar ve bunun için teşkilatlanıyorlardı. Bu şekilde bir yer fethedildiğinde, bir kısmı orada yerleşiyor, diğerleri arkadan gelenlerle bir sonraki fetih menziline doğru yol alıyordu (Gündüz, 1984: 91). Dolayısıyla, Osmanlı'nın gaza-fetih ve iskân politikaları birbirini tamamlıyordu. Bu şekilde, birinde elde edilen başarı diğerine bağlı oluyordu. İki politika arasındaki 'iyi tamamlayıcılık' özelliği, Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşme ve İslamlaşma sürecini hem hızlandırıyor hem de kalıcı kılıyordu.

Çünkü, söz konusu *misyoner dervişler* önceden bu topraklara gidiyorlar, buralarda insanlarla sıcak ilişkiler kuruyorlar, onların arasına karışıyorlar ve onları güzellikle İslam'a davet ediyorlardı. Böylece ordular henüz bu toprakları fethetmeden önce dervişler buralara gelerek gönülleri mânen fethettikleri için, savaş yoluyla fetih süreci daha kolay ve hızlı gerçekleşmiş oluyordu (Barkan, 2013: 52). Tasavvufun insan tabiatı üzerinde meydana getirdiği en önemli tesir, zaten yumuşak kalpli ve tatlı dilli, hilm sahibi bir insan oluşturmaktır. Esasında, Cenab-ı Hak Kur'anda Hz. Musa'ya ve Harun'a Firavn'a bile güzel sözle yaklaşmalarını tavsiye eder: "*Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar*" (Taha: 44). Hz. Peygamber'e de benzer bir şekilde insanları hikmetle ve güzel sözle davet etmesi tavsiye edilir: "*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış...*" (Nahl: 125). Başka bir ayette ise, bazı Müslümanların Uhud Savaş'ında yaptıkları vahim hatalardan sonra Hz. Peygamber'in onlara karşı merhametli davranışı ve affediciliğinden etkileyici bir dille bahsedilir ve şöyle denir: "*Sen onlara sırf Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever*" (Ali İmran: 159).

Tasavvuf ehlinin benimsediği hayat tarzı ve davet dili esasında yukarıda zikredilen Kur'an'ın ve hadislerin tavsiye ettiği dildir. Dolayısıyla, Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde Gazilerin, Abdalların ve Ahilerin takip ettikleri yol işte bu yoldur. Hatta daha genelleştirerek rahatlıkla denilebilir ki, İslam'ın en başından beri dünyanın farklı coğrafyalarına çoğunlukla silah zoru olmadan kolaylıkla ve hızlı bir şekilde yayılmasının temelinde, İslam'ı tebliğ edenlerin benimsedikleri bu tatlı dil, yumuşak söz ve güler yüz vardır. Özellikle Müslüman tüccarların uzak coğrafyalardaki insanlarla mal mübadelesi vesilesiyle kurmuş oldukları gönül bağları ve sağladıkları manevi mübadele sayesinde İslam'ın bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış olduğu sarîh bir gerçektir (Arnold, 1979). Bu münasebetle, Türklerin İslam'la buluşmasını ve geniş kabul görmesini sağlayanların da esasında sufi kültürü ağır basan fütüvvet ruhlu tüccarlar olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim Türkistan menşeli Yesevî tarzı sufi geleneğin Anadolu'daki en önemli temsilcilerinden Yunus Emre bu üslubu şöyle tavsiye eder (Timurtaş, 1972: 78-79):

*Söz ola kese savaşı, söz ola bitire başı;
Söz ola ağılı aşı, bal ile yağ ede bir söz.*

*Gel ahî iy şehriyâri sözümüzi dinle bâri;
Hezâr gevher ü dinârı kara toprağ ide bir söz⁷.*

⁷ Bu beytin bugünkü Türkçe ile ifadesi şöyledir (<https://yunusemresoirleri.blogspot.com>):

*Kişi bile söz demini, demeye sözün kemini;
Bu cihan cehennemini sekiz uçmağ ede bir söz.*

Tarih kitaplarında gazide bulunması gereken on karakterden bahsedilir: Cesaret, yılmazlık, kendine güven, güçlük ve savaşkandık, atılganlık, dayanıklılık, yerinde metanetle durma, sabırlılık, fırsatları kollama ve yoldaşına vefa vasıfları. Aşık Paşazade'nin *Garibname*'sinde de Alplerde bulunması istenen dokuz nitelik ise cesaret, fiziki kuvvet, gayret ve hamiyet, iyi bir at sahibi olmak, zırhlı olmak, yay, kılıç ve süngü sahibi olmak ve kafadar/yoldaş olmaktır. Aşık Paşazade'nin kendi ifadesiyle (İnalcık, 2018: 25, 29-30):

*Kimde varsa bu dokuz nesne tamam,
Alp adıyla anı okur hâss-u-âm.*

Dikkat edilecek olursa, bu sıfatlar fütüvvet ehlinin karakterine pek de yabancı sayılmaz; hatta fütüvvetin başlangıç evrelerinde fetâ'ya yüklenen ana karakter cesaret ve yiğitliktir. Ahilerin ayrıca cömertlik, diğerkâmlık ve diğer İslam ahlaki ilkeleri üzere bir yaşam biçimini benimsemeleri sūfi çevrelerle içiçeliklerini gösterdiği için Abdalan olarak adlandırılan erenlerle/dervişlerle aşağı yukarı benzer duygu ve düşüncelere sahip oldukları bilinmektedir. Bu itibarla, Ahilik bir yönüyle *askeri bir oluşum*, diğer yönüyle de bir *esnaf kuruluşu* olarak kabul edilir⁸. Ama her iki durumda da insanın manevi içtenliğine dokunan düsturlar ön plandadır. Zaten bundan dolayı genç ve enerjik kişilerin başıboş bırakılıp yanlış işler peşinde koşmaları yerine, enerjilerini topluma yararlı işlerde kullanmalarını sağlamak üzere, onları belli mesleklere ibadet neşvesi içinde yönlendiren bir *esnaf tarikatı* olarak da tanımlanmıştır (Gündüz, 1984: 102). Esasında iki durum toplumsal düzeyde birbirini tamamlayan işlevlere sahiptir; birisi daha hareketli, toplumun güvenliğini sağlamaya dönük iken, diğeri her kademedeki yerleşim yerlerinde toplumun sosyal ve iktisadi olgunlaşmasına tekkelerde (teorik olarak) ve iş yerlerinde (uygulamalı olarak) katkı sağlamak suretiyle -buradan da birinci zümreye kalıcı lojistik destek sunarak- görevini icra etmektedir.

Nitekim H. İnalcık'ın Aşık Paşazade'ye dayandırarak bildirdiğine göre, Alperen "alp gibi savaşta değil, kendi nefisine karşı cihat yapan kişidir... Alperen dünya sevgisi havasına kapılmamalıdır Cimrilik, fisk-u fesad gibi kötü huylardan kaçınmalıdır". Bu itibarla, alperen için "Yâ kişi dünya içinde er gerek / Yâ din içre hâkim-ü server gerek" denilmiştir (İnalcık, 2018: 31). Tabii bu düşünce Hz. Peygamber'in Hicri 630 yılında kalabalık bir ordu ile Bizanslılara karşı düzenlediği ve İslam tarihinde büyük öneme sahip olan Tebük Gazvesi dönüşünde ordusuna hitaben söylediği rivayet edilen "*Küçük cihattan büyük cihada gidiyoruz. O nefisle cihattır*" (Suyuti, II: 73; akt. Kaval, 2015: 2) sözünden mühlhemdir. Her ne kadar bu hadisin zayıf hatta uydurma olduğu söylense de özellikle tasavvuf çevrelerinin nefis tezkiyesinin önemini ve zorluğunu anlatmak için sıklıkla müracaat ettikleri bir sözdür (Özel, 1993: 528). Kaldı ki, hemen hemen aynı anlamı ifade eden "*Mücahit nefsiyle cihat edendir*" (Tirmizî, Fezâilü'l-cihad: 2) hadisinin varlığını da ifade etmekte fayda vardır.

*Gel ey kardeş dostun yarı, sözüümü dinle bari,
Bin elması, bin dinarı, kara toprak eder bir söz.*

⁸ M. Cevdet'in bildirdiğine göre, Murad Hüdavendigar zamanında ahilerin *eli bayraklı, beli kuşaklı* kısmı 'yeniçerilik' adıyla bağımsız merkezi bir kuvvet olarak kurulurken, diğerleri esnaf ve sanatkâr arasında bedesten ve loncalarda faaliyetlerine devam ettirmişlerdir (Gündüz, 1984: 105).

Aşık Paşazade, Alperen’de bulunması gereken vasıfları da dokuz maddede toplar: Velayet (veli olmak), riyazet (nefsini yenme), kifayet (nefsine hâkim olma), ışk (nefsini dünya arzularından uzaklaştırmaya dönük çaba), tevekkül (Allah’a güvenme), şeriat bilgisi, ilim, himmet (kemâle ermek için kalbin Hakk’a yönelmesi) ve doğru yar. Özetle, Alperen dünya hevâ ve hevesinden, cimrilik, fitne ve fesatlıklardan arınmalıdır (İnalcık, 2018: 31; İnalcık, 2019: 94). Dikkat edilecek olursa, bu bilgiler bize Aşık Paşazade’nin işaret ettiği Osmanlının kuruluşunda etkin rol üstlenen gaziler, abdallar ve ahiler arasında büyük benzerliklerin ve etkileşimin olduğunu teyit etmektedir. Dolayısıyla, bu insanların bir yandan kendi nefisleriyle bir yandan da vatanları için mücadele ettikleri görülmektedir. Her ikisinde de gaye elbette Allah’ın rızasını kazanmak olmuştur. Bu ortak gaye olmadan bu kadar meşakkate katlanmak pek de anlaşılır gözükmemektedir. Bu itibarla, Osmanlı Devleti bir *gazi devleti* olarak doğmuş, Osmanlı padişahları Orhan’dan başlayarak *sultanü’l-guzât ve’l-mücâhidîn* (gaziler ve mücahitler sultanı) unvanı ile anılmışlar ve bu geleneği sonuna kadar da sürdürmüştür. Nitekim Fatih Sultan Mehmet 1461’de Trabzon dağlarına yaya olarak tırmanırken “Bu zahmetler Allah içindir. Elimizde İslam kılıcı vardır. Eğer bu zahmeti ihtiyar etmesevüz, bize gazi demek layık olmazdı” demiştir (İnalcık, 2019: 36).

Bacıyan grubu hakkında Aşık Paşazade dışında fazla bilgi veren olmasa da söz konusu kadın gruplarının da Ahi Evran ve Ahilerin çevresinde aynı ortamlarda faaliyet gösterdikleri, duruma göre Ahiler gibi alplık ve dervişlik faaliyetlerine iştirak ettikleri anlaşılmaktadır.

Bu noktada önemli bir tespitte bulunmakta fayda var: *Alp*, Türkçe’de kahraman, cesur, yiğit, zorlu manalarında itibarlı hatta kutsal bir içerikte kullanılırken, İslam sonrası dönemde kullanılan Müslüman-Türk kahramanı anlamındaki *alp-gazi* ile savaşçı dervişler anlamındaki *alp-eren* ifadeleri (Barthold, 2018: 359-367) esasında fütüvvetin kökeni olan feta, yani genç, yiğit, cesur, kahraman anlamları ile esas itibarıyla örtüşmektedir. Fütüvvetin bu özelliği Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde (yani özellikle 12. ve 13. asırlarda) bir yandan yeni fetihlerin başarıyla tamamlanması, bir yandan da ortaya çıkan siyasi ve toplumsal istikrarsızlıkların giderilmesinde Türk devletleri ve Müslüman halk için hayati düzeyde yararlı olmuştur. Zaten Anadolu fütüvvetinin (Ahiliğin) altın çağı da hiç kuşkusuz bu döneme tekabül eder.

Nitekim 15. yüzyılın ilk yarısında (II. Murad zamanında) Rumeli’yi gezerek Türklerle diğer toplumları mukayese etme imkânı bulan Fransız seyyah Bertrandon de la Broquière’nin (ö. 1459) anlattıkları Türk köylülerinin büyük ölçüde fütüvvet karakterine ve ahlakına sahip olduklarını gösteriyor. La Broquière’ye göre, Türk köylüleri büyük bir refah içindeydiler; Hristiyan köylülerin aksine yalın ayakla gezmezler, çizme giyerler, erken kalkarlar, işlerine erken giderler, sükûnet ve gayretle iş yaparlar, temizliklerine ve gıda hijyenine çok itina gösterirler, “... hiçbir Türk temizce yıkanmadan evinden çıkmaz ... bir tavuk kesmek istediği takdirde bile onu bir müddet temiz yiyeceklerle besler ... merhamet sahibi olan Türk, harpte mecburiyet altında insan öldürür...”. Buna ilave olarak Fransız seyyah Türk köylülerinin merhametli, arkadaşlık (kardeşlik, ahilik) duyguları daha gelişmiş olduğunu söyledikten sonra şu çarpıcı ifadeleri kullanır: “... Türklere Rumlardan ziyade itimat ettim... Gerek şehirde gerek köyde Türkler kuvvetli cengâver, kanaatkâr işçi, namuslu tüccar, sadık arkadaş ve himaye edici efendilerdir; kısaca, doğru ve samimi kimseler...” (Uzunçarşılı, 1982: 185-186).

Bunun yanında, bu asırlarda yeni bir coğrafyada yaşamaya alışmak, orada mukim topluluklarla kaynaşmak, huzuru sağlamak, ekonomik olarak tutunabilmek ve rekabet üstünlüğü elde etmek ve siyasi olarak hakimiyeti ele geçirmek ve sürdürebilmek hiç de kolay bir iş değildir. Bu şartlarda Ahilik gibi devlet ve millet nezdinde itibarlı sivil yapılanmaların hem alplik, hem dervişlik hem sosyal dayanışmacılık hem siyasi-idari sorumluluklar ve hem de imalat ve ticaret yoluyla ekonomiye katkı sunmak ve düzenleyici mekanizmalar oluşturması çok değerli bir misyondur. Onun içindir ki, bu teşkilat zengin, fakir, köylü, şehirli, ümera ve farklı halk kitlelerine ulaşmayı başarabilmiş ve mensubiyet kazanabilmiştir. Netice itibariyle, ahiliğin bilhassa cengâver ve yardımsever gençler ile esnaf ve sanatkârlar arasında geniş kabul gördüğü bilinen bir gerçek olsa da daha geniş halk zümreleri nezdinde mensubiyet elde ettiğini vurgulamakta fayda vardır.

Nitekim İbni Battuta'nın bildirdiğine göre, Kayseri'de Ahi Emir Ali zaviyesinin müdavimleri bu tespiti teyit etmektedir. Zira Emir Ali'nin hükümet katında saygın biri olduğunu, şehrin önde gelenlerinden bir grubun kendisine tabi olduğunu, zaviyenin diğer şehirlerdekilere göre daha görkemli, ikramların bol olduğunu, emirleri, yasakları ve binişleri ile tıpkı bir hükümdara benzediğini söyler. Fas'lı ünlü seyyah benzer bir durumun Sivas'ta da olduğunu; şehrin ileri gelen komutanlarının ve valilerin zaviyeye geldiğini, kadının dahi kendilerini ziyarete geldiğini, ikramda ve ağırlama konusunda insanların birbiriyle yarıştığını; dolayısıyla zengin ikramlarda bulduklarını ve bu hususta grupların birbirine karşı övündüklerinden bahseder (İbni Battuta, 2005: 213-214). Aynı şekilde, soft (saf ipekten astarlık kumaş) imalatında ve üretiminde önemli bir şehir olan Ankara'da da Ahi Şerefeddin'in şehrin kamu işlerine hâkim olduğunu yazar (İnalçık, 2019: 53).

Ahilerin Osmanlı'nın kuruluş döneminde sadece şehirlerdeki burjuva-vâri meslek mensupları arasında değil, aynı zamanda köylerde ve gelinip geçilen dağ başlarında da zaviyeler kurup, yapıcı bir tarzda halkla ilgilenmelerini de (Barkan, 1943: 351-356) dikkate alarak değerlendirmekte fayda mülahaza ediyoruz. Bu hakikati Türk ve yabancı pek çok tarihçi bilim adamı teyit etmiştir. Örneğin, Fransız Clement I. Huart ve Alman Friedrich Giese ile M. Fuad Köprülü, Ö. Lütfi Barkan ve Halil İnalçık gibi büyük Türk tarihçileri de net bir dille doğrulamaktadırlar (Köprülü, 2018b: 61).

Osmanlı'nın kuruluşunda dönemin ünlü tasavvuf ve ahi şeyhlerinin rolünden ve aralarındaki ilişkiden bahsederken, Osmanlı'nın kuruluş müjdesi olarak rivayet edilen meşhur *rüyadan* bahsetmeden geçmek olmaz. Rüyanın Ertuğrul Gazi mi yoksa Osman Gazi tarafından mı görüldüğü konusunda farklı rivayetler olsa da hikâyenin hükmünü değiştirmez. Buna göre rüyayı gören Gazi Hazretleri rüyanın yorumu için dönemin ünlü şeyhi Edebali'ye müracaat eder; o da 'şeyhin kuşağından çıkan bir ayın Osman'ın koyununa girdiğini ve oradan gölgesi cihanı tutan bir ağaç halinde yükseldiğini' söyler. Bunun somut anlamı ise şöyle açıklanır: "... *Ya yiğit, düşünün tabiri budurkim bir oğlun ola, adı Osman ola ve benim dahi bir kızım ola Rabia (diğer tarihlerde Bâlâhun Mâlhum) adlu benim kızımı senin oğlun Osman'a vireler...*" (Barkan, 2013: 56; Gibbons, 1926: 23-24). Ö.L. Barkan bunu aktardıktan sonra, devamında rüyayı görenle şeyhin tanışık olmaları gerektiğini, Osman'ın cihan tasavvuru büyüklüğünde bir siyasi emelinin olması gerektiğini, rüyayı tabir eden Edebali'nin de cereyan eden olayların bu yönde akıp gitmekte olduğuna dair sezis ve tecrübeye sahip olması gerektiğini söyler. Gerçekten de

basit gibi gözükse de bu gibi rüyalar büyük ideal sahibi insanların ve etraflarında oluşan devletlerin ve medeniyetlerin bir anlamda gelecek ideallerini, ufuklarını, hayallerini ve yol haritalarını temsil eder. Bir anlamda büyük idealler bu gibi rüyalarla başlar; zira rüyası olmayan büyük zaferler yoktur. Nitekim milletlerin hayalini süsleyen ve onları aynı duygu ve iman etrafında toplayan hikayeler (destanlar) da esasında bu gibi etkileyici rüyalarla başlar.

Anadolu ve Balkanların İslamlaşmasında ve özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Şeyh Edebali'nin rolünün önemine özellikle vurgu yapmak gerekir. Zira Şeyh Edebali, Osman Gazi'nin kayınpederidir ve ahiliğin öncü manevi mimarlarından. Osman'ın sadece kendisi Edebali ile aile ve kan bağı yoktu, oğlu Alaaddin ve silah arkadaşlarının çoğu da ahilere mensup idi. Ayrıca, ilk piyade askerî üniformaları ve Yeniçerilerin başlığı da ahilerden alınmıştı. (Barkan 2013: 51). Devletin zirvesinden aktarılan bütün bu sıkı ilişkiler ağı, Osmanlı devletinin kuruluş sürecinde ahiliğin ne kadar önemli bir yerde durduğunu göstermektedir. Osmanlı'nın kuruluş hikayesinde Şeyh Edebali'nin katkısı asla ihmal edilemez önemdedir. Öyle ki, Şeyh farklı tarihçiler tarafından "*davar nimeti çok, dünyahı bol, misafirhanesi daima dolup boşalan bir nüfuzlu kimsedir. Dünyası binihayedir, ama derviş sîretin tutardı*" (Barkan, 1943: 354). Bilindiği gibi, Osman Gazi'nin kayın pederi ve sık sık kendisini ziyaret ederdi. Orhan Gazi'ye Bursa'nın fethinde yoldaşlık eden Ahi Hüseyin Şeyh'in de yeğeni idi. Bu itibarla, devleti kuran ve idare eden kişilerin bu kadar yakınında bulunan bu denli saygın bir şahsın ahi kültürünü temsil pozisyonunda olması, ahiliğin devletin kuruluşundaki ehemmiyeti konusunda yeterince ipucu verdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bundan başka, bilhassa kuruluş döneminde Ahilerin hükümdarların seçiminde bile etkili oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Osman Gazi vefat edince, oğulları Orhan ve Alaaddin ile birlikte ahi meşâyih Edebali'nin yeğeni Ahi Hasan'ın zaviyesinde yeni beyin seçimini gerçekleştirmişlerdir. Kaldı ki, Orhan'ın vezirlerinin çoğunun (örneğin, Alaaddin Paşa, Nizameddin Ahmed Paşa, Hacı Paşa ve Sinanüddin Yusuf Paşa) zaten ahilerden olduğu bilinmektedir. Sultan II. Murad'ın ünlü veziri mimar Hacı İvaz Paşa'nın da Tokat'lı Ahi Bayezid'in oğlu olduğu bilinmektedir. Benzer bir şekilde, Murad Hüdavendigâr da devlet işlerinde nüfuzlu ahilerin kararı ile Bursa'ya davet edilerek hükümdar ilan edilmiştir. Zaten I. Murad'ın ahi kuşağı kuşanmış ve kuşatmış bir ahi reisi olduğu pek çok kaynakta yer almaktadır. Nitekim 14 Mart 1366 tarihinde Malkara'da bir toprağı birçok vergiden ve hizmetten muaf tutarak⁹ 'vakf-ı evlâd' olarak Ahi Musa'ya ahilik bitisi (beratı) olarak bizzat kendi eliyle vermiş ve "*ahilerinden kuşandığım kuşağı Ahi Musa'ya kendi elimle kuşatıp Malkara'ya ahi diktim*" demiştir. Hatta *Neşri Tarihi*'nde anlatıldığına göre, Ahi Murad diye bilindiği için, Ankara seferinde Ankara ahilerinin bundan dolayı direnmeden şehri (Ankara Kalesi'nin anahtarını) teslim ettikleri iddia edilmiştir (Barkan, 2013: 60; İnalçık, 2006: 156; İnalçık, 2022: 48, 363; Gündüz, 1984: 16-19).

Bu durum muhtemelen Osmanoğullarının savaş halinde bile nefislerine yenik düşmemelerini sağlıyordu. Başka bir deyişle, fiziki cihat ile tasavvuf erbabının 'büyük cihat' dediği nefis mücadelesini birlikte yürütüyordu. Böylece, savaş meydanlarında dahi Allah'ın hukukundan ayrılmamaya dikkat ediyorlardı. Örneğin, yine Aşık Paşazade'nin bildirdiğine göre, Orhan Gazi Koyunhisar Kalesini anlaşma ile aldığı anda, anlaşmadaki

⁹ Vakıf beratında ilgili arazinin "*cemî avâriz-i divâniden ve tekâlîf-i örfiden, ulakdan ve sekbandan ve cerahordan ve nâibden ve salgundan muaf ve müselleme*" (İnalçık, 2022: 201) tutulduğu ifade edilmiştir.

taahhütlere uygun şekilde kalenin sahibi hanımın kaleyi güvenli bir şekilde terk etmesini sağlamış ve eşyalarına asla dokunulmayacağını ve "*ahdimizde sadık kalmamız ve hain olmamız için bu kafirlerin bir çöpünü bile almaktan sakınınız*" (Aşık Paşazade, 2003: 96) demiştir.

Fütüvvetin ahilik tarzında Anadolu Türkleri nezdinde hızlı ve yaygın kabul görmesini, kendilerinde bulunan bu cesaret, kahramanlık, milli ve manevi değerler uğruna mücadele etme ruhu ile yardım severlik ve cömertlik duygularının zamanın ruhu ile de örtüşerek, fütüvvet/ahilik şemsiyesi altında kolaylıkla tezahür edebilmesinde aramak gerekir. Kısacası, fütüvvet Türklerde zaten var olan kahramanlık, yiğitlik, savaşma azmi ve cömertlik (sosyal yardımlaşma) özellikleri ile örtüştüğü için, Anadolu ve Rumeli'nin fetih süreçlerinde uç bölgelerde gazilerle/alplerle, lojistik destek veren kadınlarla ve erenlerle birlikte hareket etmişler, sonra da medeniyetin inşa sürecinde devleti yönetenlerle ve tasavvuf erbabı ile iç içe çalışmışlardır.

Bunlara ilave olarak, Selçuklu Devletinin yıkılma sürecinde, bilhassa 13. yüzyılın ikinci yarısında, Anadolu Türk ve Müslüman varlığının karşı karşıya kaldığı varlık mücadelesinde yukarıda bahsi geçen tüm sivil oluşumlarla birlikte fütüvvet ehlinin ve Ahi teşkilatının katkısını asla gözden irak tutmamak gerekir. Zira Moğol istilasından sonra tahta çıkan son Selçuklu sultanları, Moğolların himaye ve tasvibini kazanarak güç sahibi olmak uğruna birbirlerini ortadan kaldırma mücadelesine girişmişlerdir. İ.H. Uzunçarşılı'nın gayet isabetle belirttiği gibi, "*... bir Moğol valisi kadar bile ehemmiyeti olmayan hükümdarlar yine Moğolların nezaret ve kontrolleri altında ismen sultanlık yaptılar*" (Uzunçarşılı, 1969: XII). Bunu anlayabilmek için tek başına İbn Battuta'nın ünlü seyahatnamesini okumak bile kâfi gelecektir.

6. Ahilerin Yurt Savunmasına ve Anlaşmazlıkların Giderilmesine Katkıları: Kılıç Fütüvveti

13. yüzyıl her bakımdan Anadolu tarihinin geleceğe dönük şekillenmesinde pek çok olayın yaşandığı bir dönem olmuştur. Zira dışarıdan yüzyıllardır devam eden Haçlı Seferleri ile Moğol istilası ve içeriden Bizans ve farklı Türk beylikleri arasında devam eden savaşlar ve anlaşmazlıklar Anadolu Selçukluları için savunma gücünün diri tutulmasına ihtiyacı artırmıştır. Ayrıca, Köse Dağ mağlubiyeti (1243) sonrasında Selçukluların ağır vergi ödeme yükümlülüğü ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemiş; devleti ve milleti büyük bir sıkıntıya sokmuş, halkla devletin arasının açılmasına sebep olmuştur. Buna ilave olarak, Moğolların Selçuklu sarayında ve taşra yönetimlerinde görev yapan ikbal kaygısına yenik düşen bazı ümerayı ayartarak kullanmaya başlaması ve devleti içeriden taht kavgalarına itmesi, devletin bekasını riske atar duruma gelmiştir. Bu sıkıntılı durum karşısında Ahilerin toplumun ve devletin çıkarını önceleyen milli ve manevi değerlerle beslenmiş cesur, yiğit, cömert, diğerkâm davranışı, toplumsal dayanışmanın ve ümitlerin hep diri kalmasına önemli katkı sağlamıştır.

Bu manada, devlet otoritesinin zaafa düştüğü ve savunma reflekslerinin zayıfladığı durumlarda ya da yeni bir beldenin fethinde ahiler hiç tereddüt etmeden yukarıda bahsi geçen "*şecaat, cesaret, yiğitlik ve kahramanlık fütüvveti*", "*gençlik fütüvveti*" veya "*kılıç fütüvveti*" anlayışının bir gereği olarak yurt savunmasına katkı sağlamışlardır. Örneğin, Bursa'nın fethinde, Düzmece Mustafa isyanında, Ankara'nın güvenliğinin sağlanmasında ve Osmanlılara teslim edilmesinde (Köprülü, 2018a: 309, 311) ve Moğolların Kayseri'yi

istila etmek istediklerinde şehrin burçlarını ve duvarlarını sağlamlaştırmak suretiyle (İbn Bibi, 1996: II/73) bu katkı kendiliğinden ortaya çıkmıştır. O kadar ki, Ankara ahilerin elinde adeta bir *Ahi Cumhuriyeti* olarak Timur ordusu dahil hiçbir gücün ele geçiremeyeceği güvenli bir şehir haline geliyor (Ortaylı, 2023: 248).

Bu vasıflarından, özverilerinden ve cesaretlerinden dolayı, Osmanlı şehirlerinde sadece Ahilere, bellerinde kama ve hançer taşıma izni verilmesi de bunların savaşçı özelliklerine işaret etmektedir (Döğüş, 2015: 67). Hatta ünlü Osmanlı tarihçisi İsmail Hakkı Uzunçarşılı Ahilerin mükemmel bir silahlı teşkilatının olduğundan; öyle ki, bunların bir ordu kuvveti şeklinde olmasa da iller bazında *ahi alayları* tarzında mahalli muhafaza kuvvetleri olduğundan bahseder (Uzunçarşılı, 1969: 204).

Nitekim Aşık Paşazade, "*Bursa hisarı kafirlerinin açlıktan sıkıntı içinde olduklarını, çok bunaldıklarını, aciz kalıp hisarı vermek için bahane aradıklarını, ancak padişahın başka kimseye teslim etmeyeceklerini*" söylediklerinde, Osman Gazi, gidip teslim alması için Orhan'ı görevlendirmiş ve yanına Köse Mihal'i, Turgut Alp'i, Şeyh Mahmut adında bir Allah dostunu ve Edebalı'nın kardeşinin oğlu Ahi Hasan'ı da almasını istemiştir (Aşık Paşazade, 2003: 84). Yine, Sultan II. Murad tahta çıktığı yılın (1421) güz aylarında Bizans'ın destek ve kışkırtmasıyla devlete isyan edip kısa sürede büyük bir halk desteğinin yanı sıra kalabalık bir sipahi (12 bin) ve piyade (5 bin) gücü sayesinde Trakya'ya hâkim olan ve Gelibolu üzerinden merkezi otoriteye saldırma teşebbüsünde bulunan amcası Düzme Mustafa'ya karşı önemli bir başarı elde etmiş ve 1422'nin başlarında isyan bastırılmıştır. Aynı yılın Haziran ayında Bizans'ın üzerine yürüyen genç sultan, bu defa da yine Bizans'ın kışkırtmasıyla ve Anadolu'daki bazı beyliklerin desteğiyle 13 yaşındaki kardeşi Küçük Mustafa'nın isyanı ile karşı karşıya kalmıştır. Ağustos ayında Bursa'yı kuşatan ve Bursa ovasının bir kısmını kontrolüne alan Küçük Mustafa'yı vazgeçirmek için Bursalılar şehrin ileri gelen ahilerinden Ahi Yakup ile Ahi Kadem'in devreye girmesini ve beyin lalası Şarabdar İlyas Bey'e bu eylemin yakışık alır bir durum olmadığını, insafı/akıllı davranmaları gerektiğini, dolayısıyla şehre kesinlikle girmemeleri gerektiğini söyleyerek vazgeçirmelerini rica ederler ve öyle de olur¹⁰ (Aşık Paşazade, 2003: 170-171; İnalçık, 2022: 94-99).

Bir başka örnek ise, ünlü Selçuklu tarihçisi İbn Bibi'nin ünlü *Selçuknâme*'sinde bahsedilen Selçuklu dönemine ait bir hadisedir. Anlatıya göre, Sahib (vezir) Şemseddin İsfahânî¹¹ aleyhine üst düzey bir devlet görevlisi olan Ebubekir Pervane'nin devlet adabına uymayan talebi karşısında dönemin ileri gelen diğer âkil adamları ve gençleriyle birlikte Ahiler bu oyuna uymayarak; vezirin memleketin hâkimi ve sultanın işlerine memur bir kişi olduğunu, aralarındaki kişisel kırınlıklarından ötürü devlete isyana ve nankörlüğe vesile olacak bir hadisenin içinde yer almayacaklarını ifade ederek (İbn Bibi, 1941: 232-235), devletin kudretinin sarsılmasına ve bu yönde patlak verecek olası bir fitne ateşinin vuku bulmasına da fırsat vermemişlerdir. Son olarak, devlet yönetiminde ortaya çıkan başka bir krizde ahilerin benzer bir arabuluculuk faaliyetini Anadolu Selçukluları döneminde III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in çocuklarının taht kavgası esnasında Konya ahi reisi Ahi Ahmet'in devreye girmesinde görüyoruz (Demir, 2000: 84-86). Benzer durumların Rumeli vilayetlerinde de yaşandığı bilinmektedir. Nitekim Yugoslav

¹⁰ Sultan II. Murad'ın ilk iki yılında önce amcasının ardından da küçük kardeşinin Bizans devleti ve bazı beyliklerin kışkırtmasıyla öncülük ettiği ayaklanmalar devleti uzun süre meşgul etmiş ve tahmin edileceği üzere, isyanlar bastırıldıktan sonra iki Mustafa da idam edilmiştir (biri 1422'nin diğeri de 1423'ün başlarında).

¹¹ Şemseddin İsfahânî pervane görevlileri ile ilgili daha kapsamlı bilgi için şu eserlere bakılabilir: Bal, 2006 ve Kesik, 2007.

tarihçi Hamdija Kreşevlakoviç, ahi esnaf teşekküllerinin reis ve idarecilerinin nüfuzunun Balkanlar'da çok büyük olduğunu; hükümetin emir ve fermanlarının ancak bu teşekkülün ileri gelenleri vasıtasıyla halka duyurulduğunu ve uygulamaya geçildiğini söyleyerek, söz konusu kişilerin devletle halk arasında aracı rollerinin olduğunu bildirmektedir (Demir, 2000: 232).

Bu örneklerden ilki, fetihlerde komutan, alpler, dervişler ve ahilerin birlikte hareket ettiklerini ve Osmanlı'nın kuruluşunda ne kadar önemli bir rol üstlendiklerini; ikinci ve üçüncüsü ise, devlet yönetiminde kritik sayılacak anlaşmazlıklarda ve güvenlik zafiyeti oluşturacak konularda, isyanlarda sözü dinlenir (ombudsman vasıflı) kişiler olarak devreye girerek sulhu temin ettiklerini, devleti ve milleti büyük krizlerden kurtardıklarını teyit etmektedir. Hatta Barkan'a göre, bu neviden dini zümrelerin diğer Anadolu beyliklerinin teşekkülünde de etkili oldukları söylenebilir (Barkan, 2013: 59).

Ayrıca, Ahi Evran'ın ve mensuplarının Moğolların Anadolu'yu istilasına karşı mücadele veren Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus'u (1246-1260) destekledikleri bilinmektedir. Nitekim Keykavus 1254'te Kırşehir'e gittiğinde, Ahi Evran etrafında toplanan Ahilerin de Kırşehir'de ve diğer yerlerde ülke savunmasına katıldıkları ve Moğolların kıyımından Ahilere bağlı esnafın da nasibini aldığı ve büyük kayıplar verdikleri, Ahi Evran'ın da bu katliam sırasında şehit düştüğü (1261) rivayet edilmektedir.

Dikkat edilecek olursa, Konya'da bulunan eğitimli zümre Selçuklu döneminden itibaren iktidara yakın Mevleviliğe mensup olurken, Kırşehir yöresinde bulunan eğitim düzeyi nispeten düşük Türkmenler toplulukları Yesevi geleneğinden gelen Babai-Bektaşî tarzı tarikatlarla ya da Ahi Evran'ın kurucusu olduğu Ahilik teşkilatına intisap etmişlerdir. Zaten Moğol istilası ile bu iki zümrenin siyasi tutumu farklılık arz etmiş; bunun sonucunda Türkmenler yer yer baskıya ve kıyımına uğramış, sonunda uçlara kadar sürülmüşlerdir. Hatta bazı tarihçilere göre, bu yüzden derici esnafına ait zaviyelerin ellerinden alınıp Mevlevilere verildiği, Ahilerin de Anadolu'nun içlerinden uc/uç bölgelerine doğru Türkmenlerin arasına göç ettikleri iddia edilmektedir (İnalcık, 2019: 47). Dolayısıyla, Ahilerin Babai-Bektaşî Türkmenlerle (Alplerle) muhtemelen bu bölgelerde yakınlaştıkları ve Anadolu'nun Moğollara karşı savunmasında birlikte mücadele verdikleri anlaşılmaktadır.

7. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın amacı, fütüvvet anlayışının ve Ahilik teşkilatının Anadolu ve Rumeli coğrafyalarının Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde oynadığı rolü incelemek ve tahlil etmek olarak ifade edilmiştir. Bu çerçevede, önce fütüvvet düşüncesinin tarihsel süreçte kazandığı farklı anlamlar ve özellikle Türklerin Anadolu'ya göçüyle birlikte kendine özgü kurumsal bir kimliğe büründüğü Ahilik teşkilatının ilk zamanlarda Türklerin gaza/fetih ve iskân politikasının hayata geçirilmesinde ve ekonomik hayatın inşasında yerine getirdiği hayati işlevler incelenmiş ve tahlil edilmiştir.

Öncelikle fütüvvet anlayışının İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren kazandığı farklı anlamlar incelendiğinde; geniş bir anlam yelpazesinin olduğu, farklı coğrafyalarda farklı kültürlerle buluştuğunda pek çok kesimi kapsayacak bir yaşam ve medeniyet projesi olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Tarihsel olarak farklı kültürlerde farklı kelimelerle ifade edilmesi, aslında fütüvvetin son tahlilde kazandığı anlam bütünlüğünü

ifade eder. Böylece, söz konusu anlam farklılıklarından biri olmazsa bu anlayış eksik ifade edilmiş sayılır. Buna göre, (i) gençler arasında vücut bulduğu için *gençlik fütüvveti*, veya *erkekler birliği, şecaat*, (ii) gaza/fetih/cihad duygusundan ötürü *cesaret, yiğitlik ve kahramanlık fütüvveti* veya *kılıç fütüvveti*, (iii) âlicenaplık, infak, cömertlik ve diğerkamalık özelliğinden dolayı *îsar fütüvveti*, (iv) tasavvuf benzeri manevi arınmaya dayalı bir ruhi terbiyeyi esas aldığı için *fütüvvetiye tarikatı* ya da *sûfi fütüvveti*, (v) zaman zaman devlet yönetimiyle yakın temasından ötürü bir *devlet-esaslı fütüvvet*, (vi) son olarak da ağırlıklı olarak esnaf ve zanaatkâr-sanatkâr temelli bir teşekkül halini alan *Anadolu fütüvveti*, yani *Ahilik* vasfını kazanmıştır.

Moğol istilasının Anadolu'nun İslamlaşması, Selçuklu Devleti'nin dağılma ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş süreçlerinde büyük bir hasar bıraktığında hiç şüphe yoktur. Özellikle Türklerin bu topraklardaki gaza ve iskân politikasının muhtevasının ve istikametinin belirlenmesinde söz konusu istilanın etkisi çok büyük olmuştur. Ayrıca, toplum ve devlet nezdinde, özellikle de Türk boyları arasında taht kavgaları vardı. Buna ilave olarak, yeni gelen topluluklarla yerleşikler arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkan iktisadi, siyasi ve kültürel uyum ve rant kavgaları vardı. Bir başka sorun ise, Anadolu ve Rumeli'de yerleşik bir sosyal ve iktisadi düzen vardı ve Türklerin bir an önce bu düzene uyum sağlamaları gerekiyordu. Tüm bu sorunların üstesinden gelinebilmesi elbette hiç de kolay değildi.

Fakat, bu süreçte Anadolu'nun sahip olduğu güçlü entellektüel kapasitenin bu hasarın olası yıkıcı etkilerini azalttığı söylenebilir. Nitekim farklı kademelerde devleti yönetenlerin ve varlıklı insanların her nevi ilim adamına ve diğer entellektüel kapasitesi olan kişilere yakın ilgi göstermesi ve onların bu topraklara gelip, ilmi, tasavvufi ve sanatsal faaliyetlerini yürütebilmeleri için bireysel ve kurumsal manada gerekli desteği vermeleri, bu sorunların aşılmasında büyük bir imkân sunmuştur. Dolayısıyla, Ö.L. Barkan'ın isabetle belirttiği gibi, dönemin Anadolu coğrafyasında toplanan birbirinden farklı ve zengin entellektüel sermaye; İran, Mısır ve Kırım medreselerinden yetişmiş alimlerden, Selçukluların ve İlhanilerin bürokrasi tecrübesini taşıyan devlet adamlarından, iş insanlarından, seçkin ailelerden ve statü sahibi insanlardan, farklı tarikatların şeyhlerinden ve dervişlerinden oluşuyordu.

Kaldı ki, Anadolu'ya gelen Türkler arasında çok sayıda esnaf, sanatkâr ve tüccarın bulunduğu; hatta dönemine göre entellektüel seviyesi yüksek tasavvuf adamlarının, âlimlerin ve toprağı işleme konusunda mahir dervişlerin olduğu bilinmektedir. Elbette bu insanlar sadece geldikleri bölgelerdeki bilgi birikimini kullanmadılar, buna ilave olarak Fars, Arap ve Anadolu'da yerleşik Bizans ve diğer halkların birikimlerinden de yararlandılar. Dolayısıyla, nasıl ki Selçuklu ve Osmanlı medeniyetleri tüm bu farklı birikimin bir muhassalası olarak ortaya çıkmış ise, Ahilik müessesesi de bahsi geçen farklı müktesebattan az ya da çok etkilenmiştir.

Ancak, Batılı bazı yazarlar Osmanlı Devleti'ni kuran Türklerin bu kadar büyük bir İmparatorluk kurup altı asır ayakta kalacak şekilde kendi birikimlerinin ürünü olarak kurumsallaştırabilmelerini pek mümkün görmedikleri için, ortadan kaldırdıkları Bizans İmparatorluğu'nun kurumlarını aynen tevarüs ettiklerini ve kendilerine göre güncelleştirdiklerini iddia etmişlerdir. Fakat bu iddialar tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır. Her şeyden önce, bu iki imparatorluk din, dil ve hukuk gibi ana hususlar bakımından birbirinden tamamıyla farklılık arz eder. Buna rağmen, Anadolu Türk-İslam medeniyetinin diğer medeniyetlerden etkilenmediğini söylemek elbette

mümkün değildir ve tabii ki tersi de olmuştur. Şunu da unutmamak gerekir ki, İslam medeniyetinin kendi dinamikleri ile sağlam naslar üzerine inşa edilmiş kurumsal kimliği kendi başına zaten meydan okuyucu bir kimliğe sahiptir.

Anadolu ve Rumeli coğrafyalarının Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde, bazı büyük şehirlerde ve burjuva çevrelerinde olmasa da uçlardaki köylere varana kadar teşkilatlanmış Ahilerin bilhassa Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde oynadığı rol gerçekten büyük olmuştur. Nitekim Osman'ın kayınpederi Edebalı'nın, oğlu Alaaddin'in ve silah arkadaşlarının çoğunun Ahilere mensup oluşu, ilk piyade askeri üniformalarının ve Yeniçerilerin başlığının Ahilerden alınması önemli bir göstergedir. O bakımdan, en azından kuruluş dönemlerinde Osmanlılaştırılmış Bizanslılar, devşirmeler ve İslam'ı kabul etmiş esirlere lüzum kalmadan ihtiyaç duyulan kan ve kol kuvveti ile akıl ve siyaset adamının İslam coğrafyasının kendi iç dinamiklerinden temin edilebildiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki, Osmanlıların idare teşkilatı esas olarak Selçuklu ve İlhanilerinkine göre tesis edilmiş; devlet işlerinde ise, başlangıçta daha ziyade Selçuklu Devleti'nin farklı kademelerde görev yapmış bürokratlardan yararlanılmıştır. Ahilik gibi alt kurumsal teşekkülleri de böyle mütalaa etmekte fayda vardır.

Nitekim Barkan'ın '*kolonizatör Türk dervişleri*' dediği öncü gönül erleri, Osmanlı yönetimi tarafından yeni fethedilen Batı Anadolu ve Balkan topraklarına fetihten önce oraların Türkleşmesi ve İslamlaşması amacıyla gönderilmiştir. Bugün hala varlığını müşahede ettiğimiz çoğunlukla Bektâşi geleneğine ait Balkan tekkeleri bu gerçeği teyit eder vaziyettedir. Yer yer Anadolu alperenleri, dervişleri, ahileri ve kadınları olarak bu misyonu icra için iş birliği halinde gayret gösteren bu insanlar ve gruplar, buralarda insanlarla sıcak ilişkiler kuruyorlar, onların arasına karışıyorlar ve onları güzellikle İslam'a davet ediyorlardı. Böylece ordular henüz bu toprakları fethetmeden önce gönülleri manen fethetmiş oluyorlardı; savaş yoluyla fetih süreci daha kolay ve hızlı gerçekleşmiş oluyordu.

Esasında gazilerde ya da Alplerde bulunması istenen nitelikler ile fütüvvet ehlinin nitelikleri birbirine çok yakındır; en önemlileri de cesaret ve yiğitliktir. Ahilerin ayrıca cömertlik ve diğerkamalık gibi İslam ahlakı ilkeleri üzere bir yaşam biçimini benimsemeleri ise, sūfî çevrelerle yakınlaşmalarına yol açmıştır. Bundan dolayı, Ahilik bir yönüyle *askeri bir oluşum*, diğer yönüyle de bir *esnaf kuruluşu* olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasında iki durum toplumsal düzeyde birbirini tamamlayan işlevlere sahiptir; birisi daha hareketli, toplumun güvenliğini sağlamaya dönük iken, diğeri her kademedeki yerleşim yerlerinde toplumun sosyal ve iktisadi olgunlaşmasına tekkelerde (teorik olarak) ve iş yerlerinde (uygulamalı olarak) katkı sağlamak suretiyle -buradan da birinci zümreye kalıcı lojistik destek sunarak- görevini icra etmektedir. Fütüvvetin bu özelliği Anadolu'nun İslamlaşması sürecinde (özellikle 12. ve 13 asırlarda) bir yandan yeni fetihlerin başarıyla tamamlanması, bir yandan da ortaya çıkan siyasi ve toplumsal istikrarsızlıkların giderilmesinde Türk devletleri ve Müslüman halk için hayati düzeyde yararlı olmuştur. Zaten Anadolu fütüvvetinin, yani Ahiliğin altın çağı da bu döneme tekabül eder.

Bu şartlarda Ahilik, deruhte ettiği alplık, dervişlik ve sosyal dayanışmacılığın yanı sıra, topluma ve devlete siyasi, idari ve askeri konularda sorumluluklar üstlenmek, imalat ve ticaret yoluyla ekonomiye katkı sunmak ve düzenleyici mekanizmalar oluşturmak gibi birbirinden değerli katkılar sunmakta idi. Onun için, bu teşkilat zengin, fakir, köylü,

şehirli, ümera ve farklı halk kitlelerine ulaşabilmiş ve mensubiyet kazanabilmiştir. Aslında o dönemlerde bu katkıyı sağlayan fütüvvet anlayışının ve Ahilik teşkilatının sahip olduğu cesaret, kahramanlık, cömertlik, diğerkamlık, yardım severlik ve alın terine dayalı helal kazanç ilkeleri Anadolu insanı için bugün de en önemli değerler olduğuna göre, kanaatimizce benzer sonuçların günümüzde de alınması pekâlâ mümkündür.

Kaynaklar

Arnold, T.W. (1979). The preaching of Islam. Ashraf Printing Press.

Aşık Paşazade (2003). Osmanoğullarının tarihi. K. Yavuz ve M.A.Y. Saraç (Haz.). Koç Kültür Sanat Tanıtım.

Bal, M.S. (2006). Türkiye Selçuklu Devletine hükümdarlık yapan Vezir Şemseddin Isfahânî. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 19(1), 265-294.

Baldick, J. (2002). Mistik İslam: Sufizme giriş. Y.S. Müftüoğlu (Çev.). Birey Yayınevi.

Barkan, Ö.L. (2013). Kolonizatör Türk dervişleri ve Süleymaniye Camii ve imareti muhasebesi (1585-1587): Vakıflar Dergisinden Seçmeler III. C. Çakır (Haz.). Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Barkan, Ö.L. (1943). Osmanlı İmparatorluğunun teşekkülü meselesi. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1(2), 343-356.

Barthold, W. (2018). İslam medeniyeti tarihi, M.F. Köprülü (Çev.). Alfa Basım Yayım.

Cevdet, M. (2008). İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği: İbn-i Battuta'ya zeyl, C. Yarar (Çev.). İşaret Yayınları.

Çağatay, N. (1952). Fütüvvet-Ahi müessesesinin menşei meselesi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2-3, 61-84.

Çağatay, N. (1997). Bir Türk kurumu olan Ahilik. Türk Tarih Kurumu.

Çağatay, N. (1983). Makaleler ve incelemeler. Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Demir, G. (2000). Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve Ahilik. Ahilik Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları.

Döğüş, S. (2015). Osmanlı Beyliği topraklarında Ahi zaviyeleri ve Şeyh Ede Balı Meselesi. OTAM, 37(Bahar), 61-86.

Emecen, F.M. (2021). İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri dünyası. Kapı Yayınları.

Erdem, E. (2021a). Fütüvvetnamelerin İslam iktisat düşüncesi içindeki yeri. İş Ahlakı Dergisi, 14(1), 27-62.

Erdem, E. (2021b). Fütüvvetin ve Ahiliğin menşei, mahiyeti ve türleri. Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dergisi, 'Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat' özel sayısı, 5, 1-15.

Erdem, E. (2021c). Fütüvvetnamelerin türleri ve farklı dillerde yazılmış bazı fütüvvetnamelerin içerikleri üzerine bir inceleme. Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dergisi, 'Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat' Özel Sayısı, 5, 88-113.

Erdem, E. (2019). Ahilik teşkilatı ve Anadolu Türk şehirlerinin iktisadi yapısı: Kayseri üzerine bir değerlendirme. ERÜ İİBF Dergisi, 54, 208-230.

Erdem, E. (2009). Ahlakla kalitenin buluştuğu bir esnaf teşkilatlanma modeli: Ahilik. Detay Yayıncılık.

Gibbons, H.A. (1926). The Foundation of the Ottoman Empire (1300-1403). Oxford University Press.

Gölpınarlı, A. (1949-1950). İslam ve Türk illerinde fütüvvet teşkilatı. İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, 11(1-4), Ayrıca kitap olarak (2011). İstanbul Ticaret Odası.

Gündüz, İ. (1984). Osmanlılarda devlet-tekke münasebetleri. Seha Neşriyat.

https://yunusemresirleri.blogspot.com/2008/05/keleci-bilen-kiinin_07.html.

İbni Battuta (2005). Büyük dünya seyahatnamesi. M. Çevik (Çev.). A.M. Güven (Sedeleş). Yeni Şafak Kültür Armağanı.

İbn Bibi (1941). Anadolu Selçukî Devleti tarihi (İbni Bibi'nin Farsça muhtasar Selçuknâmesinden). Farsça baskı (1902). M.T. Houtsma. M.N. Gençosman (Çev.). F.N. Uzluk (Notlar ilave eden). Uzluk Basımevi.

İbn Bibi (1996). El evamirü'l-ala'yye fi'l-umuri'l-ala'yye (Selçuk-name) I-II. M. Öztürk (Çev.). TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnalcık, H. (2006). Murad I. TDV İslam Ansiklopedisi, 31, 156-164.

İnalcık, H. (2019). Osmanlı tarihinde İslamiyet ve devlet. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, H. (2018). Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar. Cilt I, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnalcık, H. (2022). Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar. Cilt V, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaval, M. (2015). Büyük cihadı anlamaya dair bir değerlendirme. Akademik Bakış Dergisi, 49, 1-12.

Kesik, M. (2007). Pervâne. TDV İslam Ansiklopedisi, 34, 244.

Köprülü, M.F. (2018a). Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar. Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Köprülü, M.F. (2018b). Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu. Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Köprülü, M.F. (2018c). Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri. Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Kuşeyri, A. (2017). Tasavvuf ilmine dair Kuşeyri Risalesi. Süleyman Uludağ (Haz.). Dergâh Yayınları.

McNeill, W.H. (2008). Dünya tarihi. A. Şenel (Çev.). İmge Kitabevi Yayınları.

Ocak, A.Y. (1996). Türk sufiliğine bakışlar. İletişim Yayınları.

Ortaylı, İ. (2023). Türklerin tarihi. Kronik Kitap.

Özel, A. (1993). Cihad. TDV İslam Ansiklopedisi, 7, 527-531.

Sarıkaya, M.S. (2002). XIII-XVI. asırlardaki Anadolu'da fütüvvetnamelere göre dini inanç motifleri. T.C. Kültür Bakanlığı.

Subaşı, M.İ. (2011). Şehirnâme. Kayseri Büyükşehir Belediyesi.

Şeker, M. (2011). Türk-İslam medeniyetinde ahilik ve fütüvvet-namelerin yeri: Seyyid Hüseyin el-Gaybi'nin muhtasar fütüvvet-namesi. Ötüken Neşriyat.

Taeschner, F. (1972). İslam'da Fütüvvet Teşkilatının doğuşu meselesi ve tarihi ana çizgileri. S. Yüksel (Çev.). Belleten, 36(142), 203-235.

Taeschner, F. (1953). İslam ortaçağında futuvva (Fütüvvet Teşkilatı). F. Işıltan (Çev.). İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, 15(1-4), 1-30.

Timurtaş, F.K. (1972). Yunus Emre Divanı. 1001 Temel Eser Serisi. Tercüman Gazetesi Yayını.

Uzunçarşılı, İ.H. (1982). Osmanlı Tarihi. C. 1. Türk Tarih Kurumu.

Uzunçarşılı, İ.H. (1969). Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri. Türk Tarih Kurumu.

Ülgener, S.F. (2006). Zihniyet ve din: İslam, tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlakı. Der'in Yayınları.

www.lugatim.com.